

Björn och jag

Björn och jag läste 21-40 poäng i sociologi våren 1970 vid Lunds universitet, men jag har inget minne av honom förrän under sista delkursen, som bestod av U-landssociologi. Den genomfördes i form av fältarbete i stadsdelen Haga i Göteborg. Tanken var att utifrån Andre Gunder Franks metropol-satellit teori betrakta förhållandet mellan en stadsdel och hela staden. Haga, en bevarad arbetarstadsdel, delvis förslummad, stod inför en omfattande demolering, så en tillkommande uppgift för oss var att bidra till dokumentation av den äldre befolkningens livserfarenheter. Lotten föll så att Björn och jag kom att arbeta tillsammans. Vi gick runt på ålderdomshemmet och satt på ölsjappen, vi observerade och intervjuade. Vi trivdes tillsammans. Och på den vägen blev det.

Det visade sig att vi båda tänkte läsa 41-60 poäng hösten 1970. Tillsammans med Margareta Norell och Staffan Solding fick vi Herman Schmid som handledare för vår C-uppsats. Herman föreslog ett uppsatsämne: det hade bildats ett parti i Finland som påminde om de populistiska partier och rörelser som hade varit så vanliga i tredje världen under efterkrigstiden – Peronismen i Argentina, Ujamaa-socialismen i Tanzania, Sukarnos självständighetsrörelse i Indonesien. Fanns det tillräckligt många likheter för att man skulle kunna tala om ett nytt slags politiska partier i högt utvecklade industrialiserade länder? Det visade sig att det gick att argumentera för att Veikko Vennamos Landsbygdsparti skulle kunna bli prototypen för sådana partier.

Vi hade knappt blivit färdiga med uppsatsen förrän Mogens Glistrup bildade ett liknande parti i Danmark, och därefter, tämligen omgående, startade Anders Lange sitt ”Parti til sterk nedsettelse av skatter, avgifter og offentlige inngrep” i Norge. Björn och jag bestämde oss för att skriva en avhandling om populism i en modern, skandinavisk tappning. Björn hade studerat i Uppsala (matematik och statistik), så han kunde skriva in sig på forskarutbildningen med en gång, medan jag först fick läsa ekonomisk historia i två terminer. Därefter skrev vi en gemensam D-uppsats i form av en förstudie till avhandlingen. Vi påbörjade avhandlingsarbetet 1972 och disputerade 1981. Vi trivdes med att arbeta tillsammans. En anledning till det tror jag är att vi kompletterade varandra; jag lobbade upp ett stort antal bollar i luften, varefter Björn omsorgsfullt tog ned de som var användbara och utvecklade dem, systematiskt och uttömmande. Därefter lobbade jag upp ett nytt gäng. Och så vidare.

Avhandlingen utgår från en genomgång av de nordiska ländernas samhällsutveckling utifrån begreppen produktionssättet enkel varuproduktion, småborgerlighet och folklighet. Dessa tre begrepp utgör grundelementen i vår definition av populism. Avhandlingen är en

historisk-komparativ analys av populistiska partier i Norden under perioden 1965-75: Fremskridtspartierna i Danmark och Norge, den norska utkantspopulismen och Finlands Landsbygdsparti. För Sveriges del tog vi upp Centerpartiets stora folkliga framgångar under perioden och karakteriserade partiet som "ställföreträdande missnöjesparti", dvs att partiet fångade upp strömningar som kunde ha stött ett populistiskt parti om det hade funnits ett sådant. Detta var ett kontrafaktiskt påstående som orsakade en viss uppståndelse både i massmedia och inom akademien.

Via presentationen av vår teori avgränsar och preciserar vi begreppet populism mot dels den utbredda användning det fått på de mest skiftande sociala och politiska rörelser/partier, och dels mot den ensidiga kopplingen av populism till underutveckling. Flertalet studier av populism vid denna tid placerade sitt objekt i övergången mellan traditionalism och modernism, eller mellan jordbruks/landsbygdssamhället och industrisamhället. Perspektivet att populism kan uppstå även i högt utvecklade kapitalistiska länder eller centra saknades i stort sett. Vi vände oss med andra ord mot synen på populism som en funktionell eller "naturlig" reaktion vid övergången från det traditionella till det moderna. På motsvarande sätt vände vi oss mot att populism ses som en reaktion mot att eftersläpande eller "efterblivna" strukturer inlemmas i och anpassas till utvecklade och moderna strukturer.

Skånepartiet

Efter disputationen fick vi båda möjlighet att "få in en fot" på Sociologiska institutionen genom undervisningsvikariat, en situation som många läsare vet innebär mycket arbete på oregelbundna tider och svårigheter med att finna plats för forskning. Två saker gjorde att vi så småningom startade ett nytt forskningsprojekt. Den första var att de nordiska populismpartierna började profitera på en framväxande främlingsfientlighet. Men detta skedde under slutet av 1970-talet, efter det att vår studie av dem var avslutad. När de slog igenom i början av årtiondet saknades i allt väsentligt sådana inslag i deras politik. Därför syntes det oss förfelat att, som många andra bedömare, karakterisera dessa partier utifrån deras flykting- och invandrarpolitik (som rasistiska eller rentav fascistiska). De var populistiska, vilket innebär att de hade öronen vid marken. De exploaterade ett folkligt missnöje – vilket från början hade handlat om högra skatter och byråkratism, men som under andra hälften av 70-talet mer kom att handla om invandrar- och flyktingpolitik.

Den andra saken var att vi efterhand blev allt mer intresserade av en märklig politisk företeelse i vår omedelbara närhet – Carl P Herslow och hans Skåneparti i Malmö. Mannen som 1977 började en politisk kampanj för ett fritt Skåne, fri alkoholförsäljning och fri reklam i alla medier. Tillsammans med Mikael Stigendal bestämde vi oss för att göra en studie som baserade sig på vår populismteori. I några avseenden finns här också en

vidareutveckling av teorin. Det gäller systembegreppet, konkretiserat som "den svenska modellen i sin malmöitiska variant", samt ett konsumtionsperspektiv som kompletterar och utvidgar avhandlingens produktionsperspektiv så att människors totala livssituation bättre kan fångas i den politiska processen. Vidare gäller det begreppet politisk entreprenör, som avsåg att täcka den populistiske ledargestaltens (i detta fall Carl P Herslows) verksamhet i all sin mångfald av form, innehåll och syfte. Slutligen använde vi begreppet kollektiv organisatör för den centrala roll närradion spelade, när det gällde att organisera den folkliga revolten mot det "malmöitiska Systemet". De nya begreppen var en följd av att vi kom undersökningens objekt, Skånepartiet, mycket närmare än i avhandlingen. Den politiska processen blev mera överblickbar och på samma gång rikare i sin bestämning. I jämförelse med avhandlingens makrostrukturella nivå, blev det här möjligt att knyta ihop strukturella utvecklingsmönster med betydelsen av politiska opinioners, partiers och ledargestalters manöverutrymme.

Sjöbogruppern

Medan vi var i slutfasen av arbetet fick Björn och jag en dag till vår stora förvåning en inbjudan till en tebjudning hos universitetets rektor Håkan Westling. Det skulle handla om "något tvärvetenskapligt" och vi var intressanta på grund av skånepartistudien. Inbjudan gällde endast en av oss och eftersom Björn var den ende som hade kostym bestämde jag att han skulle gå. Det visade sig att Erik Philip Sörensen, grundare av Securitas, uppfödare av fina hästar och framstående filantrop, hade blivit förfärad över att Sjöbo kommun skulle anordna en folkomröstning om flyktingmottagandet. Sedan tidigare hade han skapat en stiftelse som finansierade genetisk och historisk forskning, där bland andra rektor satt i styrelsen. Nu önskade Sörensen att en flervetenskapligt sammansatt forskargrupp tog sig an att försöka förstå och förklara hur politikerna i Sjöbo kunde ta ett sådant beslut. På tebjudningen beslöts att en annan av stiftelsens styrelsemedlemmar, historieprofessorn Göran Rystad, skulle bli projektledare och kring sig samla en grupp bestående av humanekologer, statsvetare, etnologer, sociologer och historiker.

Detta blev starten på ett av de mest framgångsrika flervetenskapliga projekt jag (och Björn) känner till. Informellt kallade vi den rätt och slätt för sjöbogruppern, officiellt hade den inget namn utan kunde bara identifieras via namnen på de forskningsprojekt den genomförde. Under nästan femton års tid genomfördes tre större projekt med god finansiering från bl.a. Riksbanksfonden och Boströmsstiftelsen. Det första var Sjöboprojektet, det andra handlade om studier av lokala och regionala missnöjesyttringar mot den förda flyktingpolitiken och det tredje bestod av internationella, komparativa studier av motsvarande partier och rörelser. Gruppen hade under åren sammanlagt ett dussintal medlemmar, varav ungefär

hälften fanns med hela tiden. Styrkan i gruppens arbetssätt var att alla respekterade varandras ämnesdisciplinära utgångspunkter, så att ett givet objekt eller fenomen kunde belysas från ett betydande antal utgångspunkter utan att någon krävde tolkningsföreträde. Diskussionerna var livliga, emellanåt högljudda, men oftast givande. Göran Rystad var den naturlige centralgestalten, pluralismens garant, den som med stor skicklighet skaffade gruppen omfattande finansiella medel men som samtidigt krävde att ”det levererades”. Så här i efterhand kan man också konstatera att det levererades; en betydande mängd vetenskapliga publikationer.

Björns och min medverkan i "Att möta främlingar" grundades på ett intresse för händelseförloppet i det drama som utspelades i landsbygdssamhället Sjöbo. Det som formellt gällde kommunal folkomröstning om mottagandet av 15 flyktingar utvecklades till något mycket större. Sjöbo och Sjöboismen blev etablerade begrepp, både i Sverige och utomlands. Mot bakgrund av våra tidigare studier igenkände vi många inslag i den politiska process som ledde fram till folkomröstningen. Vår uppgift blev att göra en valanalys, samt att utföra en enkätundersökning bland valmanskåren i Sjöbo. Resultaten finns i "Vi mot dom. Det dubbla främlingsskapet i Sjöbo". Bokens titel alluderar till att den kraftiga nejmajoriteten i folkomröstningen inte bara stod för en negativ inställning till flyktingar - den uttryckte också protester mot "Systemet" eller etablissemangen och mot det massiva avståndstagande som hela det etablerade samhället stod för i valrörelsen.

I vår tolkning uppfattade Sjöboborna också nejrosten som ett stöd för den lokala självbestämmanderätten och för "den lille mannen mot systemet" osv. En populistisk appell byggdes upp kring flyktingmotståndet, vilket kom att fungera som en organiserande princip med vars hjälp en rad andra uttryck för ett folkligt missnöje kunde fogas ihop. På flera sätt påminner denna appell, både till form och till innehåll, om den som gav Skånepartiet dess stora framgångar i Malmö 1985. Det som hände i Malmö och Sjöbo visade att folklig främlingsmisstro fanns i både urbana och agrara miljöer. Däremot är det fullt möjligt att det dubbla främlingsskapet bidrog till att ge den populistiska appellen en bredare folklig förankring i Sjöbo.

Vi ställde också frågan om huruvida Sjöbo skulle betraktas ”som en parentes eller en stormsvala”? Vilka förutsättningar fanns det för att folkliga appeller, med främlingsmisstro i olika varianter som viktig ingrediens, skulle kunna få en bred folklig förankring i svensk politik? Dessa frågor blev utgångspunkten för vårt fortsatta arbete inom projektet. 1990 formulerade vi inom ramen för "Att möta främlingar" ett nytt projekt, som med valet 1991 i fokus skulle analysera folklig främlingsmisstro på såväl kommunal-, regional- som nationell nivå. Vi arbetade från början utifrån antagandet att det skulle bildas ett nationellt

missnöjesparti innan valet 1991, men förankrade studien kommunalt. I samma ögonblick som Ny Demokrati bildades utvidgade vi studien. "Until the Lamb of God Apperas..." skriven tillsammans med David Edgerton, är en analys av de förändringar av den politiska kulturen under 1980-talet som ledde fram till "missnöjesvalet" 1991. Huvudmaterialen är dels en enkätundersökning med sammanlagt 5000 tillfrågade i åtta kommuner, dels ekologisk valanalys baserad på landets samfliga valdistrikt. Boken representerar också en teoriutveckling; vi relaterade vår egen syn på politik och folklighet till den aktuella debatten kring begreppet politisk kultur.

Flervetenskapen och IMER

Sjöbogrubbens styrka och svaghet var flervetenskapligheten. Styrkan är uppenbar; svagheten bestod i att den fanns i en universitetsorganisation som inte hade plats för flervetenskap. Lunds universitet var sedan århundraden baserad på sin fakultetsindelning och det fanns ingen plats för fakultetsöverskridande forskargrupper. Vi gjorde väl några valhända försök att få till stånd någon form av forskningscenter där verksamheten kunde permanentas med fasta tjänster. Men gruppen självförståelse var att endast så länge vi kunde fortsätta erövra stora forskningsanslag skulle vi finnas kvar. Och Göran Rystad närmade sig snabbt den definitiva pensionsåldern. Därför lyssnade vi med stor uppmärksamhet när regeringen tillkännagav att en ny högskola skulle startas i Malmö, och dessutom på en flervetenskaplig grund. Till skillnad från de (många) i Lund som fnissade eller storvulet förklarade att detta aldrig skulle förverkligas, gjorde vi bedömningen att när Göran Persson förklarade att det skulle bli en högskola så skulle det bli en högskola.

Förslaget framlades att vi skulle erbjuda den nya högskolan hela sjöbogruppern "på ett bräde", mot att gruppens verksamhet och inriktning kunde permanentas. Om detta nådde gruppen inte total enighet, men de medlemmar som ville arbeta för en sådan lösning gavs fria händer att agera. Därav kom det sig att Björn, Hans-Åke Persson och jag bad att få träffa Christer Persson, som då var planeringschef i Malmö kommun. Efter det mötet skrev vi ett brev.

Resultatet blev, så småningom, IMER. Björn fick erbjudandet att börja arbeta i Malmö. Förutom att han ingick i gruppen var han vid den tiden studierektor vid Sociologiska Institutionen och hade således erfarenhet både av administrativt och organisatoriskt arbete. Han blev, i mina ögon, rätt man på rätt plats och vid rätt tidpunkt. Allt eftersom flyttade även andra medlemmar av gruppen till Malmö - Hans-Åke Persson, Anders S Wigerfelt, Berit Wigerfelt och Christina Johansson. Även Mikael Stigendal kan räknas hit. Lika viktigt är att det blev den flervetenskapliga hållningen som sattes i högsäte.

För min egen del hade jag fått en förmånlig forskartjänst fram till år 2000 vid sociologen, så överenskommelsen blev att jag skulle söka mig till IMER efter det. Ödet ville annorlunda – jag hamnade förvisso i Malmö men på Lärarutbildningen och som idrottsforskare. Men det var Björn som förmedlade kontakten mellan Olle Holmberg, dåvarande chefen för Lärarutbildningen, och mig. Och även om jag kom att arbeta med ett annat ämnesfält, idrottsvetenskap, gjorde jag det med samma flervetenskapliga utgångspunkt. Men det är en annan historia.

I artikeln "Björn och jag" berättar Tomas Peterson om sitt trettioåriga forskningssamarbete med Björn Fryklund. Det började på grundutbildningsnivå i Sociologi vid Lunds universitet och omfattar bland annat den gemensamma avhandlingen "Populism och missnöjespartier i Norden", boken om Skånepartiet i Malmö, analysen av folkomröstningen i Sjöbo och av riksdagsvalet 1991, där Ny Demokrati slog igenom. Han tar även upp den så kallade Sjöbogruppen, där de ingick tillsammans med en rad andra forskare från olika ämnesdiscipliner. Gruppens arbetssätt och publikationer kom att få betydelse för IMER:s uppbyggnad i Malmö.

Tomas Peterson är professor i Idrottsvetenskap med samhällsvetenskaplig inriktning vid Lärarutbildningen, Malmö högskola.